
JEDAN POGLLED NA NJEGOŠEVO SRPSTVO

Ilija Despotović

Next year, we will celebrate a jubilee – two hundred years since the birth of Petar II Petrović Njegoš. Before this event, the author warns that there will be various kinds of manipulations with the Montenegrin poet and ruler and advocates that Njegoš should be regarded as a bishop and poet personality free from stereotypes. He particularly points to some dimensions of the Serbdom and Montenegrindom related to the famous poet.

Crna Gora će na jesen 2013. obilježiti izuzetan jubilej svoje državnosti, duhovnosti i kulture - 200. godišnjicu rođenja Petra Drugog Petrovića Njegoša. Tako krupna, a okrugla godišnjica, biće, motiv da se o toj slavnoj ličnosti upriliče posebne debate i organizuju razne manifestacije. Bez obzira na činjenicu da je do sada povodom Njegoševih godišnjica bilo mnogo naučnih tribina, okruglih stolova, svetkovina, Njegoš je uvijek aktuelan, moderan. Prilike u Crnoj Gori i na širem prostoru stalno se mijenjaju i uvijek postoji potreba da se to sagleda nanovo, kroz prizmu Njegoševog djela i ličnosti. Ili da se Njegoš ponovo konsultuje u svjetlu novog vremena, da se od njega potraže odgovori na drugačije prilike i izazove.

Dvjestota godišnjica rođenja, nema sumnje, biće povod i za razne vidove manipulacije, čak, uzurpacije Njegoševe ličnosti i djela. Njegoš je u tom smislu, najinteresantniji kao ličnost sa nacionalnom odrednicom - ko je, kome pripada, kojoj naciji, čiji je, šta je on sam bio, itd. O Njegoša se, u prvom redu, otimaju, Srpska pravoslavna crkva, a srpski nacionalisti ga, štaviše, smatraju „najvećim Srbinom“. Pri tome, jednostavno, svojataju Njegoša kao svog „nacionalnog junaka“, pozivajući se, prije svega, na mjesta u njegovim djelima, đe pominje Srbe, srpstvo i srpske odrednice. Zanimaju u tome suštinu - Njegoševa filozofska i etička shvatanja, nastala iz duha naroda u kome je rođen, kome je pripadao i kome je služio. Njegošev jezik ne korespondira sa jezikom autentičnih srpskih pjesnika i književnika, njegovih savremenika. Život i djelo Njegoša, neodvojivi su od životnih i istorijskih prilika njegovih Njeguša, Cetinja, Crne Gore i Crnogoraca.

Njegoš je svojim bićem, djelom, privatnim i službenim identitetom, objektivno, prilično stran srpskom obrascu poimanja života, ljudi, etičkih normi. Da li se Njegoš kao duhovnik, državnik ili kao „privatna ličnost“ može porediti, na primjer, sa Karađorđem ili bilo kojim vladarom Srbije?

Njegoš je, u svakom pogledu, u najmanju ruku, neobičan i van stereotipa. U ličnom i vladarskom smislu on je originalan, sličan samo sebi. I u, da tako kažemo, narodnosnom pogledu, Njegoš je svojstven samo sebi, svom narodu, podneblju u kome se rodio i zrijevao, biološki i duhovno. Poslužimo se jednostavnom logikom - čija je shvatanja i životnu mudrost, Njegoš koristio za oblikovanje sopstvene filozofije? Naravno, podlovćenska. Kojim je jezikom Njegoš pisao? Jezikom Njeguša, Lovćena, Crne Gore. Čitaju li, na isti način, Njegoša Crnogorci i Srbi i da li ga razumiju na isti način? Ne. Podlovćenski i šumadijski istorijski kontekst, dva jezgra današnjih država Crne Gore i Srbije, objektivno, bili su prilično

međusobno udaljeni. Narod na oba područja imao je različita iskustva, u prvom redu u vezi sa glavnim viševjekovnom istorijskom činjenicom koja je uticala na njegov razvoj i shvatanja, sa otomanskim carstvom. Turci su Srbijom neposredno vladali sve do početka 19. vijeka, a Crnu Goru, njeno podlovcensko državno jezgro, samo su pokušavali da pokore. Čak i neke druge djelove Crne Gore nijesu u kontinuitetu držali pod okupacijom. Dok je u Srbiji i drugim hrišćanskim krajevima pod otomanskom vlašću seljak - čovjek bio u ropskoj poziciji i bez prava, u Crnoj Gori je bio slobodan i odgovoran za svoju slobodnu zajednicu. To je možda glavni temelj na kome su se u mnogim elementima, oblikovala dva svijeta. Njegoš pripada jednom od njih - crnogorskom. Ponikao je iz njega i odatle je crpio sve što je bio kao ličnost, državnik, duhovnik, pjesnik, filozof.

Sa prirodnom inteligencijom koju je posedovao, iskustvom koje je stekao kroz filozofsko-misaonu komunikaciju sa ljudima iz svojeg rodnog kraja, sa sopstvenim porodično-dinastičnim bekgraundom i istorijskim iskustvom Crnogoraca, Njegoš nije ostao neki lokalni mudrac, ili prorok. On je okrenut kosmosu i čitavom okruženju Crne Gore, Evropi. U tome je ključ Njegoševe univerzalnosti, svestremenosti, Njegoševe nadnacionalne veličine i svojatanja. Njegoša u tom smislu ne treba čuvati samo za Crnu Goru i Crnogorce.

Ovde nije riječ o toj vrsti odbrane Njegoša. Njegoš se ne može nacionalno identifikovati, u današnjem smislu. Osobito ne po kriterijumima nacionalnog identiteta nastalim manipulacijom, politizacijom i zloupotrebom Njegoša. Takvo čitanje Njegoša, zapravo, nije ništa drugo nego devalviranje formata njegove ličnosti i djela.

Bez teoretskih pretenzija, slobodan sam ukazati na neka mjesta u Njegoševom djelu, koja prilično jasno ukazuju na njegovo nacionalno samoodređenje.

Jedan od glavnih dokaza nalazi se u samom „Gorskom vijencu“ i to u uvodnom dijelu, u „Posveti prahu oca Srbije“. Njegoš, naime, svoje djelo posvećuje Karađorđu Petroviću, vođi Prvog srpskog ustanka. Ne ulazeći u to da li je Njegoš „Gorski vijenac“ mogao posvetiti nekome iz svoga doma, na primjer, Vladići Danilu, ili svom stricu, Petru Prvom Petroviću, za šta ima i razloga i smisla, pjesnik u „Posveti“ objašnjava zašto se odlučio za Karađorđa.

„Diže narod, iz mrtvijeg Srba dozva, dunu život srpskoj duši...

Dade Srbu stalne grudi, od viteštva odviknuta, u njim lavlja srca budi“.

Karađorđe Petrović je zaslužio posvetu „Gorskog vijenca“ upravo time što je „iz mrtvijeg“ digao Srba, Srbina. Prema Njegoševom shvatanju, Srbin je do Karađorđevog ustanka u opasnosti da izgubi svoje ime, da nestane kao mrtav. Koji Srb, koji Srbin je bio u takvom stanju? Pa onaj u Srbiji. Taj se poziv nije odnosio na Crnogorca, na Crnogorce, na Crnu Goru. Mnogo prije Karađorđa, prije njegovog ustanka, Crnogorci su bili bitke sa Turcima, i nijesu, takoreći, prestajali sa ratom neprekidnim.

Njegoš kao vladar i vatreni pobornik oslobođenja pokorene pravoslavne raje vidi ustanak srpskog naroda, pod vođstvom Karađorđa kao iskru opšteg oslobodilačkog pokreta balkanskih naroda protiv Turaka. Vjekovna oslobodilačka borba Crnogoraca mogla je biti uspješnija ako i Srbi ustanu. Karađorđev ustanak je bio novo ohrabrenje i ostalim narodima da osmanlijsko ropstvo nije vječno, pa se Njegoš opredijelio za posvetu „Gorskog vijenca“ Karađorđu kao vođi pobunjenog velikog plemena, bliskog srpskog naroda.

Njegoševa poslednja oporuka, na samrti, takođe upućuje na njegovo poimanje *crnogorstva* i *srpstva*. Među glavarima koji su se bili okupili oko Njegoševog odra bio je i proslavljeni junak

Novica Cerović. Prema zapisu Ljubomira Nenadovića, kad se videlo da se bliži Njegoševa potonja ura, glavari su željeli da čuju njegovu oporuku. Njegoš im je kazao: „Neka vam je prosto. I neka Bog vama i svakom Crnogorcu i Srbinu, đe god koji bio, blagoslovi i umnoži svaku dobru rabotu. Ne zaboravite na moje riječi - ljubite Crnu Goru i sirotinji činite pravdu“. Vladika je nakon ovih riječi ustao, pomolio se Bogu da pomogne „jadrnome, no junačkom crnogorskom narodu“ i da ga „održi u slozi i viteškom poštenju“. Njegoš, dakle, pred samu smrt, a tada je, kažu, čovjek najiskreniji, najbliži istini, dvoji Crnogorce i Srbe („i svakom Crnogorcu i Srbinu“). Zašto Njegoš nije blagoslovio samo Srbe? Da je poistovjećivao Crnogorce i Srbe, da ih nije dvojio, Njegoš je mogao blagosloviti samo Srbe, tu bi bili i Crnogorci, ali nije. I to Njegoš kazuje na pitanje Novice Cerovića, dakle, ne podlovcenskog Crnogorca, već Crnogorca iz Drobnjaka. Njegoš, takođe, poziva glavare da „ljube“ Crnu Goru, a zatim, Svestvoritelju se moli za „jadni, no junački crnogorski narod“. Ako se Njegoš ošjećao onako kako mu to pripisuju, zašto glavare nije pozvao da ljube i Srbiju i srpstvo. A Bogu se moli da pomogne crnogorskom narodu. Da li se od Njegoša moglo očekivati da se „nacionalno izjašnjava“, u današnjem smislu, u prvoj polovini 19. vijeka, kad je formiranje i većih modernih evropskih nacija bilo tek u pvoju? Svakako, to je nerealno, ali, nema nikakve sumnje, da je Njegoš bio sasvim svjestan narodnosnog, nacionalnog konteksta, da je sasvim jasno određivao posebnost Crnogoraca. Ili, još jasnije, državni i duhovni, subjektivitet Crne Gore. „Ljubite Crnu Goru“ - poručuje Njegoš, drugim riječima, ne zaboravite na državu, na njen identitet, njene interese.

U testamentu Njegoš, makar na tri mjesta, piše „narodu crnogorskom“; prvi put – da mu ostavlja svoju imovinu. U dijelu đe Danila Petrovića Zeka preporučuje za svog nasljednika, Njegoš

se opet obraća glavarima: „Živite u dogovoru i ljubavi bratskoj, pa će tako i ostali Crnogorci“. Dosljedno, dakle, Njegoš ima u vidu Crnu Goru i Crnogorce.

Sljedeće mjesto, a riječ je o jednom pismu iz 1848. godine, Njegoš navodi „moja sabraća Srbi i Hrvati“. U istu ravan stavlja Srbe i Hrvate. I jedni i drugi su njegova „sabraća“. Njegoš piše: „Istina je da su Crnogorci spremni da budu u pomoći svojoj braći Hrvatima... Videći ja da moja sabraća Srbi i Hrvati pokazuju se najavno da pravcem idu naklonjeni narodnosti i k poretku, i mene je ista misao oduševljavala koja i Crnogorce, ako ustanah Srbah i Hrvatah ne bi bila slijepa neka podstreka koja bi na opšte naše poruganije pred svijetom služili“. (citirano prema R. Rotkoviću) Opet Srbi i Hrvati u paru, u odnosu na Crnogorce. Oni su njegova sabraća i Crnogorci su spremni da, pod određenim uslovima, pomognu i jednima i drugima.

Crnogorce Njegoš stavlja u prvi plan, odnosno, poziva se samo na njih, i u obraćanju svom sestriću Peru Peroviću - Cuci prilikom njegovog odlaska na školovanje. „Moja je želja da dobro učiš i da budeš dobroga povedenija i da opravdaš ime Crnogorca“, poručuje Njegoš. A pri tome se poziva na ime crnogorsko, što je ovđe ključna Njegoševa opomena.

Ukazivanje na ova Njegoševa određenja prema Crnoj Gori, Crnogorcima, crnogorskom imenu, crnogorskom narodu, ima smisao da skrene pažnju na neutemeljenost, neprihvatljivost onih tumačenja po kojima je crnogorski vladika, mitropolit, državnik i pjesnik bio nešto što nije Crna Gora, Crnogorac, crnogorski narod. Naravno, ovo nije apsolutizovanje, a pogotovu nije bilo kakav pokušaj izjašnjavanja u ime samog Njegoša. Priče tipa - Njegoš se ošjećao ovako ili onako, su besmislene. On se, prije svega, iskazao kao genijalan pjesnik i veoma misaon čovjek. Kao takav ne može se svoditi u lokalne

okvire bilo koje vrste. Svoju misao, duh, ošućanja, nema sumnje, temeljio je na sopstvenom iskustvu iz konteksta Crne Gore, Crnogoraca, crnogorskog naroda. Nije mogao odnekud drugo. Njegoševa narodnosna, nacionalna svijest nije mogla poticati bilo otkuda sem iz Crne Gore i crnogorskog naroda, iz njihove tadašnje istorijske situacije. Njegoševa misao u cjelini bila je pod presudnim uticajem činjenice da je Otomansko carstvo držalo u pokornosti jedan dio hrišćanskog svijeta u Evropi, a da su se Crnogorci, ipak, uspjeli tome oduprijeti.

Pa i samu Evropu Njegoš je doživljavao kroz prizmu takve realnosti. Za Njegoša i njegovo doba, Evropa je bila hrišćanski entitet čiji je dio bio ugrožen islamom. Njegoš je hrišćanski dio Evrope vidio kao poseban svijet koga se nije mnogo ticalo prisustvo Osmanlija, islama, na tlu tog kontinenta. U obraćanju jednom engleskom gospodinu sa kojim je razgovarao Njegoš će, čak, optužiti Evropu da „i mrtvu tursku ruku“ drži pod grlom pravoslavnog dijela Evrope. Iskustveni okvir u kome se formiraju i kreću Njegoševa shvatanja su slovenstvo, srpstvo, turska vjera i zapadni hrišćanski svijet, sa Crnom Gorom i Crnogorcima, kao ostrvom („sve je oblak jednako pritiska, a nas samo jedne sunce grije“) između tih konglomerata.

Po svemu kako ga koristi Njegoš pojam srpstvo može da bude samo oznaka za pravoslavni južnoslovenski svijet, vjerski ogranak slovenstva na Balkanu. Dakle, vjerska, a ne nacionalna odrednica. Crnogorci, osuđeni na život u svojim planinama i brdima, između mora na jugu, i visokih gora na ševeru, vjerovatno su i samim reljefom, načinom života, istorijskim iskustvom bili upućeni na svoje okruženje. Reklo bi se, ta nacionalna karakteristika prati ih i do današnjih dana. Otuda i formiran je svijesti o slovenstvu i srpstvu kao nekom širem kontekstu u koji su se Crnogorci uklapali, ili težili da budu njegov dio. Za Njegoša srpstvo nije zamjena za crnogorstvo.

S obzirom na konkretne istorijske okolnosti, čiji je svedok bio, srpstvo je za Njegoša moglo da znači strateško-programski okvir za oslobođenje pravoslavnih hrišćana od turskog žiga, neka vrsta ideološke platforme za jedinstveni oslobodilački pokret na Balkanu. Uzimati srpstvo kao negaciju crnogorstva i Crne Gore, apsolutno je pogrešno i nepravedno i prema samom Njegošu. Crnogorski se vladika nikad nije odrekao Crne Gore, Crnogoraca, crnogorskog naroda, crnogorskog imena. Njegovo cjelokupno djelo i sva njegova mudrost, izvorište imaju u tom kontekstu. Samo na osnovu toga treba cijeniti ko je Njegoš i kako se ošjećao.